

Orbán Ottó költői pályaképeinek lehetséges felosztása

Amennyiben megkíséreljük Orbán Ottó életművének hozzátétőlegesen tagolását, a kísérlet természetesen leg magával von bizonyos árnyaló megjegyzéseket. Mikor úgy vélem, meglehetősen pontos, áttekinthető képet nyújtva osztható föl Orbán Ottó lírai életműve évtizedenkénti bontásban, egyszersmind nem kívánom azt a látszatot kelteni, mintha az Orbán-oeuvre szándékosan az egyes évtizedek „nap-

42 Nyerges Gábor Ádám

A KÖZNAPOK

MŰZSÁJA

Közösség és egyén tapasztalatai Orbán Ottó hetvenes

évekbeli költészetében

tári” határához érve jutott volna el (hozzátétőlegesen) belső határpontjaihoz. Már csak azért sem, mert az évtizedes felosztásban az egyes kötetek megjelenési időpontjait tekintem irányadónak, nem a versek keletkezési idejét. Azért sem állná meg a helyét egy rigorózus szigorral erőltetett évtizedes felosztás, mivel Orbán Ottó lírai életműve nem bír éles, szakadásjellegű belső határvonalakkal, változási tendenciái köteteken átívelő, elnyújtott és hosszas folyamatok. Az ezekből mégis kirajzolódó stációk láthatóvá válása azonban szemléletesen meglátszik egy ilyen, „naptári” jellegű felosztásban.

Orbán munkásságának első, korainak tekinthető szakasza a hatvanas években megjelent három kötetét foglalja magában, melyekben a posztháborús reflexiók, az árvaság tapasztalata, a költői szerep pátoszos (megváltóként és „bűnös túlélőként” láttatott) felfogása, egy minden ízében tragikusan és egymással összebékíthetetlen („fekete-fehér”) végletek közt bemutatott világfelfogás jellemzi a verseket.¹ Ez az alkotói periódus meglátásom szerint a *Búcsú Betlehemtől* kötetel zárul le, de – az Orbán-pálya sajátos alakulástörténetére jellemző módon – nem éles belső cezúrával, hiszen a *Búcsú Betlehemtől* kötet már mutatja a későbbi poétikai jellemzők felé történő elmozdulások – noha ekkor még igencsak apró, viszont regisztrálható – jegyeit.² A zömében (három korábról eredő mű kivételével) 1966 és 1969 közt keletkezett verseket tartalmazó, 1971-ben megjelent *A föltámadás elmarad* kötetben a *Búcsú Betlehemtől*-ben érzékelhető elmozdulási kísérletekkel induló tendencia (tematikai bővülés, árnyaltabb világszemlélet, profanizálás stb.) már meghatározó jegyekként vannak jelen.

Úgy vélem, az életmű egészét tekintve hasonló szerepet töltenek be a következő két nagyobb alkotói időszakot nyitó, az 1981-es *Az alvó vulkán*,

illetve az utolsó pályaszakasz kezdetének tekinthető *A kozmikus gavallér* kötetek is, melyek, noha előzmény nélküli nővumokkal nem gazdagították az életművet, annak változási irányainak, alakulási tendenciáinak főbb jegyeit az előttük megjelenteknél jelentősebben, látványosabban tudják felmutatni.

43

Ezek a meghúzott határok, éppen az életmű organikus alakulási folyamata és állandóan munkáló, belső változási tendenciái miatt azonban minden esetben jelképesen, az értelmező helyzetét megkönnyíteni szánt, szimbolikus tagolási pontokként értendő, semmint valamiféle tudatos alkotói felosztás vélelmzéseiként; minden esetben a befogadói tekintet utólagos leolvasó szándékának, a befogadás mikéntjének konstrukcióját jelentik, nem pedig e költői pálya belső működésének félreértett-félreértelmezett „felismerését”.

A föltámadás elmarad

A fentiek értelmében tekintem tehát „korszaknyitónak” az 1971-ben megjelent, *A föltámadás elmarad* című verseskötetet. Azonban annak szemléltetésére, hogy az orbáni életmű belső határvonalai mennyire „ozmotikusak”, s az egyes szakaszok milyen mértékig folynak egymásba, mi sem ékeőbb példa, mint hogy a második és harmadik kötetek címei a negyedikkel együtt alkotnak kisebb, sajátos, belső összefüggést, miniatűr hármassorozatot vallási-mitikus³ utalásaikkal (*A teremtés napja; Búcsú Betlehemtől; A föltámadás elmarad* – de akár ide érthető a negyedik, *Emberáldozat* kötet elnevezése is), s különülnek el az őket megelőző és követő könyvektől (vö. *Fekete ünnep; Az alvó vulkán*).

Noha Orbán kötet szerkesztési metódusának jellemző eljárása, hogy számos verseskötete élére afféle program- vagy irányadó, költészetének aktuális irányultságát vagy módosulási-módosítási szándékait tematizáló, kvázi „programverseket” helyezzen, s bár ez alól *A föltámadás elmarad* sem kivétel (l. az *Az az erő* című verset), a negyedik kötetet nyitó darab Orbán ilyen versei közt nemcsak kevésbé sikerült, enyhén didaktikus műnek tűnik – az Orbán-líra egészének tükrében meglehetősen kevés újdonsággal szolgál. Fő „tétele”, hogy habár a megélt élettapasztalatok jóformán kommunikálhatatlanok, a költészet, a lírai és általában a művészi kifejezés kreatív ereje felszabadítja az egyéni szenvedést és traumát eredendő, természetes némasága, illetve, pontosabban: nyelvtelensége alól. Ez a gondolat Orbán Ottó „a költészet hatalmát” megéneklő verseinek igencsak kiterjedt csoportjába tartozik,⁴ azok között viszont a kevésbé emlékezetes darabok közé.

Orbán Ottó pályáján a megelőzőekhez képest *A föltámadás elmarad* kötetben reprezentált poétikai elmozdulásoknak sokkal látványosabb szemléltetője az *Antipoétika* című vers, több okból is. Ez a mű az első olyan Orbán-vers, amelyben már feltűnik a pálya későbbi szakaszaiban dominánsá, jellemzővé váló orbáni dikció és beszédhelyzet, valamint tematikai hármasság: a költészet egyes kérdéseiről szólva a vers egyértelmű referenciális utalásokkal játszik rá egy olyan beszédhelyzetre, melyben Orbán Ottó, a *költő* szól félig-meddig „beavatott” olvasójához egyes szakmai kérdések kapcsán. Különböző szakmai, költészetelméleti és gyakorlati dilemmáit a közvetlenség módusában tárgyalja meg, belső, érvelő, vitatkozó gondolatmenetét a transzparencia látszatát megteremtve közvetíti olvasójának. Ez az orbáni költői szerep (melyet legegyszerűbben így nevezhetünk meg: „Orbán Ottó, a költő”) jellemzően ironikus, szarkasztikus, nem egyszer gúnyoros megfogalmazásokat használ, beszédének regisztere kevert, iróniájának rádiusza pedig a legtöbb esetben az öniróniáig is kiterjed. Ennek a verstípusnak szemléletes példajaként említhető Orbán „érett” korszakából *A keljföljancsi jegyese* kötet nyitóversének (*A birodalom alkonya*) vonatkozó szakasza: „A jámbor hülyeség, hogy költéssel akartam hatni krokodilokra – / csak úsztak a híg moslékban, és nem emelték ki fejüket a hétköznapiokból, / apró szemükből sütött a filozófiájuk, / hogy ez, ami a fogunk között van, ez a miénk, ezt megzabáljuk, és szarunk rád és kiérlelt stílusodra, haver, / mert hiába szövegelsz itt, ha magad is csak a fölgyújtott olajkutat és a lángoló országok fekete füstjétől pislogsz.”⁵

Az *Antipoétika* már felütésében („Mondja rám, aki egyszer beletalált már a kulccsal a kulcslyukba, / hogy nincs átütő egyéniségem”)⁶ megteremti annak a (legtöbbször) csak színleg apologetikus, defenzivitásából eredően magyarázkodó beszédhelyzetnek a kereteit, mely aztán Orbán ehhez hasonló műveiben rendre fokozatosan engedi kibontakozni a „felhozott kritikái vádak” ellenében érvelő pozícióból kirajzolódó ars poeticát, s nem egyszer az „ellentámadásnak” is teret (valamint retorikai megalapozást) ad: a felépített saját pozícióból megszólaló kritikának, ellenvéleménynek.⁷ (Ennek a retorikai felépítettségnek egyik jellemző és legismertebb példája az életműben a *Kocsmában méléz a vén kalóz* kötet *Vojtina recepcióesztétikája* című darabja.)

A vers szűkebb értelemben vett *témáját* 5-6. sorában jelöli meg: „hiányolja hanghordozásomból azt a sajátos zamatot, / amitől a borszakértő megérzi, hogy itt nemes óborral állunk szemben”. Az idézetek összecsengenek azzal a korábban már ismertetett kritikái „vádponttal”, melynek értelmében Orbán Ottó virtuóz tudású, de jól felismerhető, markáns, egyéni hanggal nem bíró költő, lényegében epigon. S noha ez a legkorábbi olyan

eset, amikor Orbán – lényegében nyíltan, leplezetlenül – reagál versben valamilyen költészetét ért, elmarasztaló kritikára, mégsem ez a momentum teszi igazán különlegessé a verset. Sokkal inkább a két versszakból álló mű második strófája, melyben Orbán a költői egyéniség meglelésének, az egyedi, saját hang önmagában való megtalálásának módját az alábbi felkiáltással kapcsolja össze: „add, köznapok műzsája, aki választékos ízlés híján / villamost vezetsz vagy éttermi pincérek képében / fújod a füstöt az egy-a-tucatból világ bombákkal borotvált arcába, / hogy a sok félreismerhetetlen egyéniség közt / félreismerhető legyek”. Ez az a pont, ahol a versbeszéd átlendül „ellentámadásba”, mégpedig az ironia és a gúny eszközével. A versben megszólaló költő ugyanis a köznapiságot emeli ki legfőbb saját (egyedi, egyénivé tevő) vonásaként. A „sok félreismerhetetlen egyéniség” finom oximoronja (ha olyan sok mindenki egyéni és különleges, vajon van-e még értelme egyéniségről beszélni?) előrevetíti a „poént”, Orbán lényegében egyszerre fogadja el a „vádat”, s fordítja meg, illetve ki a mögötte húzódo értékrendet: az egyénieskedő egyéniségek közt talán többet ér félreismerhető, tehát ilyen-olyan szerepekben megmutatkozó, sok hangú és regisztráló költőnek lenni, olyanak, akitől nem idegen a hétköznapi, a villamosvezető és a pincér világa és nyelve sem. Orbán ars poetica gyanánt (versben, teoretikus esszéiben, nyilatkozataiban egyaránt) megfogalmazott axiómája szerint ugyanis az érvényes és igazán nagyszabású költészetnek részei az egyéni ember, a hétköznapi élet (látszólag) kisserű, bagatellnek tűnő tapasztalatai.

Az azonban, hogy Orbán legkorábbi, szakmával polemizáló versében rögtön a hétköznapi műzsájához szól (irodalmi) identitása egyik alapkérdéséről írva, számos belátásnak enged teret korabeli költői szemléletének alakulásával kapcsolatban. Hogy pontosan mire is vonatkozhat a hétköznapi műzsájának beavatkozása, részben a kötet fűszövegének egyik vonatkozó részlete is segíthet pontosítani: „E megállapítás készíti arra [a szerzőt], hogy felmutassa a mítoszok érinthetetlen hőseinek esendőségét, a költőiség költőietlenségét...” (Kiemelés tőlem – Ny. G. Á.) A pátosz fogalmának de-, illetve rekonstrukciója, nagyszabásúból és köznapiból megalkotottsága, a demisztifikált mítoszok és a költőietlen költőiség emlegetése (a hétköznapi műzsájáéhoz hasonlóan) egyértelmű visszautalások arra a folyamatra, amelynek első jelei az eggyel korábbi, 1967-ben megjelent *Búcsú Betlehemről* kötetben voltak megfigyelhetők, s a *föltámadás elmarad* verseiben váltak egy tudatosan, lényegében programszerűen alkalmazott lírai törekvés részeivé. Ezen a ponton felidézhetjük Orbán Ottó és Nagy László jelzésértékű véleménykülönbségét a *Zöld ország* című vers ’klottgatya’ szava, illetve a *Trónbeszéd*ben szereplő ’csirkeszaros udvar’ kapcsán.⁸

A *Búcsú Betlehemről* lapjain azonban a profanizálási szándék kevert modalitás helyett jellemzően inkább a trágár, illetve argóba tartozó kifejezések megszorodásában, gesztusértékű használatában látszik megvalósulni. Az *Antipoétikában* megfogalmazott, programszerű (ön)elvárás azonban tovább megy ennél a szintnél, amennyiben a hétköznapiságnak már nem pusztán nyelvi regisztereit, hanem annak tapasztalati és élménykörét is az idealizált versfajta integráns részeként láttatja. A Digitális Irodalmi Akadémia életműkiadása által 1969-re datált vers ezen vonásában nemcsak címében, hanem líraeszményének megfogalmazásában is nagyfokú egyezést mutat Szilágyi Ákos először 1976-ban publikált *Líra és antilíra* című programesszéjével,⁹ melynek az alábbiakban első bekezdését és további vonatkozó szakaszát idézem: „Az a líra (esetleges terminussal antilíra), amelyről ebben a dolgozatban szó esik, és amely líra elsősorban a 60-as évek új költői mozgalmainak, többek között a nyugat-európai neoavantgardnak és a kelet-európai groteszk irodalomnak sajátos terméke, véleményünk szerint nem egyéb, mint a hagyományos költői attitűd, a hagyományos lírikus-közönség viszony gyakorlati kritikája, bizonyos tekintetben tagadása egy évezredes költői gyakorlatnak, amiként a huszadik század egyáltalában véve is felforgat és tagad minden évezredeset. De líráról van szó itt is, csak éppen olyan líráról, amely a hagyományos lírával szemben tételeződik. [...] [A] jobb terminus híján antilírának nevezett »valami« nem más, mint a líra kiteljesítése, a lírának oly módon történő tagadása, hogy mindent lírává teszünk. A kiteljesített líra: mindennek átlírizálása, amely hagyományosan nem líraként állt, hogy nyilvánvalóvá legyen a jelenkori lírikus attitűd tarthatatlansága, vagyis: mindennek fölhozása másfelől [...], amely nem alkalmas arra, hogy lírai alkotás tárgyaként és jelentéseként (!) létezzék.”¹⁰

„a kollektív eszmélkedés luxusa”

Érdekes önellentmondása Orbán ekkori versről való gondolkodásának, hogy míg első és második kötete bűnös túlélő-„ádáz szemtanú” szerepkörétől folyamatosan eltávolodva egyre messzebb kerül költészetében a képviselői-közösségi versbeszéd modalitásától, egész életművének pedig talán egyetlen kezdetétől legvégéig megmaradó, legstabilabb vonása az egyéni élettörténet folyamatos lírai feldolgozásának, illetve újra- és újraírásának nagyszabású programja, az *Antipoétikában* kiélezett szembeállítás során mégis inkább valamiféle kollektív, mondhatni *képviselői* versbeszéd eszménye mellett foglal állást a „sok félreismerhetetlen egyéniség”-gel szemben: „mivel e mester-ségben engem nem Ikszipzilón egyedülálló lelkivilága izgat, / hanem a kollektív eszmélkedés luxusa”. A felvett vitapozíció, noha nyilvánvalóan az

Orbánt ért kritikai vád, költői egyéniségnélkülisége irányából értelmezhető csak igazán árnyaltan, mégsem hagyhatjuk figyelmen kívül, milyen nehezen (talán sehogy sem) összeegyeztethető ellentmondás feszül e közt a magatartás, illetve a Margócsy István az életmű egészére is érvényesen kiterjeszhető Orbán-jellemzése közt: „folyamatosan teremt verseinek senki mással össze nem téveszthető beszélő figuráját, [...] verseinek kétségbevonhatatlanul egyes szám első személyű, a többes szám felé ki nem terjeszthető költőimágóját: olyan valaki beszél itt, aki nem óhajtja saját sorsát más számára is érvényes (vagy kötelező) példává általánosítani, aki nem tud mások nevében, vagy mások helyett (akár mások érdekében) beszélni”.¹¹

Meggyőződésem szerint azonban, ha nem is teljes konzekvenciával és maradéktalanul, de valamelyest mégis összeegyeztethető ez a belső ellentmondás, több okból is. Először is fontos észrevennünk, hogy az Orbán verseiben mindig komoly hangsúllyal feltűnő életrajzi szituáltság szinte minden esetben nem az egyéni sors különlegességét, unikális mivoltát hangsúlyozza, hanem a már-már általános alanyként funkcionáló, egyes szám első személyű szubjektum életútja egy-egy pontjának alkalmi-eseti jellegét. Ahogy Margócsy is megjegyzi fent idézett kritikája egy másik szakaszában: „Orbán, kifordítván a kiválasztott költő-egyéniesség megszokott sémáit, a »normális« ember megszólalási lehetőségeit keresi »költőileg«”.¹² Orbán verseinek énje tehát „a nép egyszerű fia” szerepkörében pozicionálja magát. S noha ez a „normális” (értsd, akár: „egy közülünk”) ember jellemzően valamilyen más módon nem vagy csak nehezen hozzáférhető tudás birtokában van (ld. számos felhozható példa közül az egyik legszembevetőbb eset gyanánt a *Lakik a házunkban egy költő* című verset), e titok, tehát beavatottsága nem emeli ki a „normális” emberek világából. Orbán Ottó költőként nyilatkozó lírai beszélője nem „érti az emberek nyelvét”, s nem is „közvetít” valamiféle transzcendens és köznapi szféra között, hanem eredendően és egyformán tartozik mindkét dimenzióhoz (előbbihez tehetsége, az isteni szikra, „a költészet hatalma” által). Orbán, mikor verseiben egyéni életútja egyes eseményeit sokszor a vallomássóság, a kendőzetlen nyíltság beszédpozícióit felvéve osztja meg olvasójával, életeseményeinek furcsaságait, különlegességeit, váratlan vagy akár utólag önmagukon túlmutatóként, sorsszerűként interpretált fordulatait mindig olyan módon kommentálja és értelmezi, hogy az váljék hangsúlyossá: az ilyen és ehhez hasonló, furcsa, különleges, váratlan stb. eseményekből szövődő életút az általános emberi sors jellemző képlete, lényegében *mindenkinek van egy ilyen története*.

Orbán Ottó a közösségi-képviselési beszéddel szembeni tartózkodása-elutasítása azonban annak a 19. századi, romantikus eredetű, váteszi költői

szerepmodell mint hagyomány örökségének szólt, melynek hagyománymin-tázatai a '60-as és '70-es évek költészetében is továbbéltek. Egyrészt az el-sősorban illyési örökségnek betudható „felelő költő” szereptudatában, melynek értelmében a költő „a nemzet ügyének letéteményeseként
48 elsősorban veszélyes igazságok kimondójának tekintette magát”.¹³

Ez a szerepkör magával vonja a mögötte meghúzódó (noha nem min-dig teljesen konzekvens) ideológiai horizont szempontjából történő szétvá-lasztást is: a nemzet ügyét féltő aggodalommal szívükön viselők, illetve a nemzetre bárminő fenyegetést jelentők egyaránt homogén (olvasó)közös-ségként való elgondolását. Ilyen formában a „felelő költő” az előbbi csoport tagjaként, méghozzá annak élén, szószólójaként szólal meg – versbeszéde egyszersmind minden esetben saját homogén közössége kollektív beszéde-ként kódolható. A másik eset (s e két kategória természetesen sok esetben inkább jelképes szétválasztás, mint tényleges elkülönülés eredménye) a szocialista rendszer, a marxista alapokon szerveződő társadalmi és gazdasági progresszió ügyét támogató, a „népet” a hivatalos állami propaganda szem-léletével azonosulva homogén közegnek tekintő, s kollektív, képviseleti beszédét annak nevében megfogalmazó költő szerepköre. E kétfajta képvi-seletiség lényegében ugyanazt a fajta költőszerepet valósítja meg (meggyő-ződésem szerint a Szilágyi Ákos *Antilíra*-esszéjében olvasható „hagyományos lírikus-közönség viszony”¹⁴ kitétel is legalább részben ezzel a szerepkörrel hozható kapcsolatba), egyszersmind ugyanarra a költészeti hagyományra alapozva, „mely a költőben a képviseleti elv nevében működő társadalmi szó-szólót is látta”¹⁵ – alapvető különbségük leginkább a „népi”, illetve „urbánus” poétikai regiszterek és kódok használatában, illetve a képviselt közösség meghatározásában fogalmazható meg.

Ezzel szemben Orbán Ottó lírai beszélője, míg azonosul maga kijelölte közösségével, a hétköznapi, „normális” emberével („aki választékos ízlés híján / villamost vezetsz vagy éttermi pincérek képében / fújod a füstöt”), nem szószólójuk vagy képviselőjük gyanánt, hanem mindösszesen *egyik, épp szót kapó* tagjukként tekint magára, aki csakis a maga nevében nyilatkozhat. Viszont vélelmezi és reméli (talán versbeszéde kimondatlan előfeltételének is tekinti), hogy maga választotta sors-, tehát olvasóközössége egyszersmind több-kevesebb részben magára, saját életére is ismer az általa elmondottak-ban, az ezek „hittelét” adó életútban, valamint a versek megírásához mozgó-sított (részben vagy egészben közös alapú) tudásbázisban, mely egyaránt feltételez valaminő kor- és társadalomismeretet, történelmi tudást és iro-dalmi/kulturális műveltséget.

Új(ragondolt) lírai szerepmoდეlek lehetőségei

Ezen a ponton, úgy vélem, összeegyeztethetővé válik Szilágyi Ákos antilíra-programjának és az Orbán Ottó verseiben tetten érhető költői beszédpozíció ambícióinak egy rokon törekvése, amennyiben mindkét 49 szándék a korban hagyományosnak tekintett, mondhatni, *mainstream* költői önpozicionálásokkal szakítva kívánja megőrizni avagy új alapokra helyezni a vers és a benne megszólaló én közösségteremtő céljainak lehetőségeit. Ez összhangban van Dérczy Péternek (Margócsy István korabeli költői szerepmoდეlek kapcsán tett megállapítását továbbgondolva) a hatvanas évekbeli Orbán-kötetek átalakuló lírai szerepfelfogásával kapcsolatban rögzített megfigyelésével, melynek értelmében a *Búcsú Betlehemtől* kötethez érve mind az elsősorban Nagy Lászlóéhoz (nemzeti mitologikus), mind a szintén elsősorban, modellértékűen Juhász Ferenc korabeli munkásságához (kozmosz mitologikus) köthető lírai alapszituáltság-költőszerep (profetikus/szakraális-kultikus – kiválasztott) hatásának jelentősége gyengül, csökken az Orbán-lírában: „Ami Orbán Ottó költészetét illeti, e tiszta szerepeket a befogadó soha nem érzékelhette, legfeljebb áttűnéseket, hangsúlyosabb változatokat, melyekben inkább volt már eleve erőteljesebb pusztán az egésyre irányultság, mint a profétai szerep. Kétségtelen, hogy ugyanakkor a szubsztanciális személyiség- és költőszerep-felfogás erősen érvényesült költészetében. 1967-től, a *Búcsú Betlehemtől* című kötetől számítható az, hogy e szerep mindentudó jellegét Orbán átalakítja.”¹⁶ Azonban épp ez, az Orbán-versekben beszélő „normális” ember szólama teszi lehetővé az orbáni beszélő-átpozicionálás után – s méghozzá épp az által, hogy ez a lírai én minden esetben szigorúan csak „magáról” és „a maga nevében” szólal meg –, hogy versbeszélő és közönsége, *közössége* sorsközösséggé legyen kiterjeszthető.¹⁷ Ennek eszközei pedig (épp, ahogy Szilágyi Ákos programjában/prognózisában leírja) elsősorban a köznapi témák és regiszterek „beemelése” a lírába, a hétköznapiság kvázi átlirizálása, a groteszk és ironikus, kevert minőségek elszaporodása – Orbán Ottó költészetének a hetvenes évektől fogva egészen a pálya végéig jelen lévő, mi több, folyamatosan felerősödő tendenciái.

S noha még véletlenül sem állítanám, hogy Orbán Ottó *Antipoétika* című verse egy hasonló részletességgel és tudatossággal eltervezett és kidolgozott költői program deklarációja lenne, mint Szilágyi Ákosénak az *Antilíra*, az, úgy vélem, kijelenthető, hogy e két, a költészettel teoretikus módon is sokat és elmélyülten foglalkozó szerző időben egymáshoz nagyon közel, hasonló észlelések alapján jutott hasonló, de legalábbis rokon elhatározásokra, melyek további összevetése a nyolcvanas, kilencvenes évekbeli

Orbán-líra, valamint a posztumusz Orbán-recepció szempontjából is további fontos megfigyelések kiindulópontjául szolgálhatnak.

50

¹ Vö. NYERGES Gábor Ádám, *A túlélő is halott. A pályakezdő Orbán Ottó költészetének világszemlélete*, ItK, 2013/2, 187–194.

² Vö. NYERGES Gábor Ádám, *Honnan jönnek még költők? „Nélkülük nem vers a vers”. Orbán Ottó Zöld ország című versének körülményei kísérlete, Forrás, 2014/7–8, 175–184.*

³ Dérczy Péter is ugyanezzel a megfigyeléssel él, melynek továbbgondolása egyben fontos további érvként szolgál meggyőződésem (az orbáni „életműegész” tudatos megkonstruáltsága, konzekvens építése és belső ívének megszakíthatatlansága) szempontjából: „A bibliai tematizáltság – legalábbis a címadás szintjén – arra azonban mindenképpen erősen utal, hogy e költészet alapfogantatásában közvetlenül a létre, a létezés tragikumára és József Attila-i értelemben vett teljességére irányult. Az időben sorjázó kötetek tanúsága szerint Orbán erre az alapra készített különböző variációkat (s innét tekintve is érthető, ha azt állítom, hogy e költészetnek sokfélesége ellenére is van egy belső és változatlan »arca«).” (DÉRCZY Péter, *Között. Esszé Orbán Ottó költészetéről*, Magvető, Budapest, 2016, 50.)

⁴ Vö. NYERGES Gábor Ádám, *Távolság és távlatok. Orbán Ottó Lakik a házunkban egy költő című versének olvasási kísérlete*, It, 2018/1, 43–57.

⁵ ORBÁN Ottó, *A kelijfőljancsi jegyese*, Magvető, Budapest, 1992, 5.

⁶ ORBÁN Ottó, *Antipoétika = O. O., A föltámadás elmarad*, Magvető, Budapest, 1971, 10.

⁷ Vö.: „A verseim megjelenése után hamarosan fölhangzó vád, hogy nincsen egyéniségem, először elképesztett, majd földühített; végül növekvő derúval töltött el.” (ORBÁN Ottó, *Honnan jön a költő?*, Budapest, Magvető, 1980, 29–30.)

⁸ „Egyszer Nagy Lászlóval beszélgettünk ezekről a korai verseimről, és ő éppen azokat a dolgokat kifogásolta, amit te az előbb jellemzésűl idéztél, a csirkeszaros udvart, a klottgatyát meg az efféléket. Ezek őt zavarták. Én persze nagyon odafigyeltem arra, amit ő mondott, de már az első pillanatban tudtam, hogy én ezeket nem tudom elhagyni, *nekem nélkülük nem vers a vers*; nem azért, mert nekem poén kell a vers végére – közbevetőleg, ez is zavarhatta őt, hogy ilyen heinés módon van odadobva a klottgatya a vers végére, mint valami jó csattanó –, hanem azért is, mert ez volt az a táj, amire emlékeztem, ilyen gyönyörű és utálatos egyszerre...” (LATOR László – ORBÁN Ottó, *Orbán Ottó: Zöld ország = Versekről, költőkkel*, szerk. DOMOKOS Mátyás – LATOR László, Szépirodalmi, Budapest, 1982, 342.) (Kiemelés tőlem – Ny. G. Á.)

⁹ SZILÁGYI Ákos, *Líra és antilíra = Add tovább! 55 mai költő és író*, vál., szerk. CSAPLÁR Vilmos – KULIN Ferenc – RÓZSA Endre, Kozmosz, Budapest, 1976, 232–242.

¹⁰ *Uo.*, 232. (kiemelés az eredetiben)

¹¹ MARGÓCSY István, *Orbán Ottó: A kelijfőljancsi jegyese = M. I., „Nagyon komoly játékok”. Tanulmányok, kritikák*, Pesti Szalon, Budapest, 1996, 128.

¹² *Uo.*

¹³ SCHEIN Gábor, *Orbán Ottó = Magyar irodalom*, főszerk. GINTLI Tibor, Akadémiai, Budapest, 2010, 1000.

¹⁴ SZILÁGYI, *I. m.*, 232.

¹⁵ MARGÓCSY István, *Irodalomtörténeti vízió a költészet állapotáról = M. I., „Hajóvonták találkozása*, Budapest, Palatinus, 2003, 25.

¹⁶ DÉRCZY, *I. m.*, 67.

¹⁷ Ennek az egyes számú, de a többes szám felé is kiterjeszhető líraién-modellnek talán leginkább szemléletes versbeli megjelenése-érzékeltetése (igaz, már az 1981-es *Az alvó vulkán* kötetből) az alábbi sor: „Lehet, hogy ő a veszített ügyek védőszelleme? Ő – azaz én. Vagy bármelyikünk. Kít nem kísértett meg közülünk reménynek látszó örület?” (ORBÁN Ottó, *Az alvó vulkán*, Magvető, Budapest, 1981, 66.)